

Marijana Mišetić, Nevia Raos

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Prethodno priopćenje

Knjižna ostavština Bogdana Jerkovića darovana Zbirci za talijanistiku Knjižnice Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu kao svjedočanstvo hrvatsko–talijanskih kazališnih prožimanja

Osnovana 1927. godine, Zbirka za talijanistiku Knjižnice Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu najznačajnija je i najveća talijanistička visokoškolska knjižnična zbirka u Republici Hrvatskoj. Uz kupnju i zamjenu, izgrađuje se donacijama i darovima ustanova i pojedinaca, ponajviše iz akademske, romanističke i talijanističke, i šire kulturne zajednice, te manjim darovima građana. Knjižne donacije potvrda su cjelovitih profesionalnih kontakata, pa i prijateljstava darivatelja, kao i tijesnih i trajnih hrvatsko-talijanskih kulturnih, znanstvenih, književnih, jezičnih veza i dodira obiju jadranskih obala. Cilj je rada predstaviti i pružiti uvid u opseg i značaj dijela privatne knjižnice istaknutoga hrvatskog kazališnog redatelja Bogdana Jerkovića (Zagreb, 1925. – Za-

greb, 2009.) koji je Zbirci za talijanistiku Knjižnice Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu darovan posthumno, u siječnju 2018. godine, dobrotom redateljve kćeri Aleksandre Jerković Rašković.

Bogdan Jerković posebice je bio aktivan u angažiranom političkom teatru šezdesetih i sedamdesetih godina 20. st. Hrvatski je kazališni repertoar obogatio uprizorenjima djela suvremenih talijanskih dramatičara, a zapažen je uspjeh postigao i u talijanskim kazalištima, napose u Parmi, Milanu i Veneciji. O životu posvećenom kazalištu, kao i o hrvatsko-talijanskim kazališnim prožimanjima u drugoj polovici 20. st. trajno svjedoči i talijanistički dio njegove privatne knjižnice, koji je u cijelosti integriran u knjižnični fond Zbirke za talijanistiku.

KLJUČNE RIJEČI:

darovi za zbirke, Bogdan Jerković, Zbirka za talijanistiku Knjižnice Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Uvod

Cilj je rada predstaviti dio građe iz privatne knjižnice istaknutoga hrvatskog kazališnog redatelja Bogdana Jerkovića (Zagreb, 1925. – Zagreb, 2009.) koji je dobrotom redateljve kćeri Aleksandre Jerković Rašković¹ u siječnju 2018. godine postumno darovan Zbirci za talijanistiku Knjižnice Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Uvidom u darovanu građu koja je poslužila kao poticaj za ovaj rad, moguće je evocirati jedan dio zavidne kazališne karijere Bogdana Jerkovića, posebice onaj vezan uz njegovo zapaženo i nagrađivano kazališno djelovanje u Italiji, podsjetiti na hrvatsku kulturnu i kazališnu okolinu, teme i protagoniste te posvjedočiti o nekim hrvatsko-talijanskim kazališnim i kulturnim dodirima ostvarenima u kompleksnom kontekstu društvenih i političkih previranja šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća.

Rad se nadovezuje na ranije radove istih autorica koji tematiziraju Zbirku za talijanistiku Knjižnice Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i darove za zbirke kao jedan od načina njezine izgradnje. Nadovezuje se na njihove ranije osvrtne na dvije velike pojedinačne knjižne ostavštine Zbirci za talijanistiku, onu prof. dr. sc. Žarka Muljačića i onu prof. emeritusa Mate Zorića, te je u tom smislu još jedan *hommage* darovateljima.

Opis knjižne ostavštine Bogdana Jerkovića darovane Zbirci za talijanistiku

Godine 2018. Zbirci za talijanistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu darovan je dio privatne knjižnice Bogdana Jerkovića. Radi se o 175 jedinica isključivo monografske građe gotovo u cijelosti na

¹ Najveći dio dokumentacije vezane uz kazališno djelovanje Bogdana Jerkovića nakon redateljve smrti predan je Odsjeku za povijest hrvatskoga kazališta Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Dio fotografija, dokumenata i arhivskoga gradiva vezanoga uz redateljjev rad zadržan je u posjedu obitelji. Autorice zahvaljuju Aleksandri Jerković Rašković ne samo na knjigama darovanima Zbirci za talijanistiku nego i na spremnosti da dađe na uvid obiteljske arhive i albume te susretljivosti i svesrdnoj pomoći prilikom pisanja ovoga članka. Još jedan koristan izvor podataka u pisanju rada bio je digitalizirani arhiv *Archivio Franca Rame e Dario Fo*, dostupan na: <http://www.archivio.francarame.it/html/ArchivioIntro.html> [citirano: 10. lipnja 2019.].

talijanskom jeziku, i to ponajviše kao jeziku izvornika, te dijelom kao jeziku prijevoda. Osim iz jezika publikacije, zaokruženost i koherentnost dara dađe se iščitati iz područja i tematika na koje se knjige odnose, a koji su obilježili kazališno djelovanje Bogdana Jerkovića: književnost, talijanska književnost, drama.

Kao što je prikazano u *Tablici 1*, od 175 jedinica građe, dar najvećim dijelom (143 jedinica ili 81,7 % građe) obuhvaća: djela iz talijanske književnosti (80 jedinica građe), djela iz francuske (13 jedinica građe), njemačke (14 jedinica građe) i ruske (12 jedinica građe) književnosti, književno-kritičke i teatrološke studije (13 jedinica građe) te djela iz socijalne filozofije i filozofije politike (11 jedinica građe) koja ocrtavaju teorijski i ideološki okvir životnoga svjetonazora, misaone inspiracije i kazališne poetike Bogdana Jerkovića.

Tablica 1. Raspodijeljenost monografske građe iz donacije Bogdana Jerkovića po stručnim skupinama i podskupinama Zbirke za talijanistiku

Stručne skupine Zbirke za talijanistiku		Jedinice građe
FD03	Filozofija	11
FD03.1	Pojedini filozofi	
FD06.2	Politika	1
FD06.5	Etnologija. Etnografija. Folklor	1
FD07.2	Glazba	1
FD07.3	Film	1
FD07.4	Kazalište	11
FD13	Književna kritika. Književne studije	2
FD14	Engleska književnost	7
FD15	Njemačka književnost	14
FD16	Francuska književnost	13
FD17	Talijanska književnost	80
FD18	Rimska književnost	2
FD19	Grčka književnost	8
FD20	Slavenske književnosti	3
FD20.1	Hrvatska književnost	
FD20.2	Ruska književnost	12
FD21.1	Povijest Italije	2
FD24	Ostale književnosti	6
Ukupno		175

Koherentnost dara vidljiva je i u zastupljenosti talijanskih autora cjelovitih književnih tekstova, gdje se od ukupno 80 jedinica građe iz talijanske književnosti (v. *Tablica 1*) njih 62 ili 77,5 % odnose na dramske autore, od čega 19 jedinica ili 30,6 % građe jesu djela Darija Foa. Zastupljenost pojedinih dramskih autora prikazana je u *Tablici 2*.

Tablica 2. Zastupljenost autora cjelovitih dramskih tekstova iz donacije Bogdana Jerkovića

Autor	Jedinice građe
Dario Fo	19
Eduardo De Filippo	3
Carlo Goldoni	3
Ernesto Sfriso	3
Ferdinando Camon	2
Giuseppe Dessì	2
Renzo Rosso	2
Franco Zardo	2
Pier Benedetto Bertoli	1
Ugo Betti	1
Maricla Boggio – Franco Cuomo	1
Ezio Maria Caserta	1
Franco Celenza	1
Virgilio Dagnino	1
Lorenzo Da Ponte	1
Pietro Formentini	1
Emilio Jona – Sergio Liberovici	1
Niccolò Machiavelli	1
Dacia Maraini	1
Goffredo Parise	1
Pier Paolo Pasolini	1
Luigi Pirandello	1
Manlio Santanelli	1
Alberto Silvestri – Franco Verucci	1
Laude, obrade, preinake (Tit Makcije Plaut, Carlo Gozzi, Giovanni Poli)	10
Ukupno	62

Iz iznesenih podataka uočljivo je da je najveći dio knjižne donacije vezan uz talijanske dramatičare, među kojima prvo mjesto zauzima Dario Fo. Zahvaljujući ovom daru bilo je moguće upotpuniti njegov postojeći autorski opus u Zbirci za talijanistiku djelima koja Zbirka dotad nije posjedovala, kao i doći do djela nekih drugih suvremenih talijanskih dramatičara koji u Zbirci za talijanistiku nisu bili zastupljeni.² Također, važno je napomenuti da se darovana građa znatnim dijelom odnosi na publikacije iz malih teatarskih naklada ili naklada kazališnih družina³ te na druga dramska djela objavljena u nakladama izvan prodaje.⁴

Glede razdoblja izdavanja, glavninu (161 jedinicu ili 92 % građe) čine publikacije objavljene između 1950. i 1989. godine. Najveći broj publikacija (125 jedinica ili 71,4 % građe) odnosi se na razdoblje izdavanja od 1960. do 1979. godine (v. *Tablica 3*). Najstarija knjiga objavljena je 1909. godine, a najrecentnija 1998. godine.

Tablica 3. Monografska građa iz donacije Bogdana Jerkovića po razdoblju izdavanja

Razdoblje izdavanja	Jedinice građe
1900. – 1909.	1
1930. – 1939.	3
1940. – 1949.	2
1950. – 1959.	12
1960. – 1969.	60
1970. – 1979.	65
1980. – 1989.	24
1990. – 1999.	8
Ukupno	175

² Radi se o sljedećim autorima: Pier Benedetto Bertoli, Maricla Boggio, Ezio Maria Caserta, Franco Celenza, Franco Cuomo, Virgilio Dagnino, Pietro Formentini, Emilio Jona, Sergio Liberovici, Renzo Rosso, Manlio Santanelli, Ernesto Sfriso, Alberto Silvestri, Franco Verucci, Franco Zardo.

³ Prvenstveno se misli na male i nekomercijalne naklade vezane uz Foovu kazališnu družinu Collettivo teatrale «La Comune». Među nakladnicima osobito značajno mjesto zauzima Giorgio Bertani iz Verone, Foov prijatelj iz sedamdesetih i njegov prvi nakladnik.

⁴ V. VIRGILIO DAGNINO, *L'uomo patafisico è extra-lucido ovvero Aldilà dell'anarchia o anarchia dell'aldiqua?*, Varese – Milano, Industrie Grafiche Amedeo Nicola, 1966. Na ovitku je izrijekom navedeno da se radi o nakladi od tisuću numeriranih primjeraka koji nisu u slobodnoj prodaji.

Nakon obrade darovane knjige smještene su sukladno postojećoj strukturi stručnih skupina unutar Zbirke za talijanistiku u otvorenom pristupu Knjižnice Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Na njihovo porijeklo ukazuje pečat *Ex libris Bogdan Jerković redatelj* vidljiv na svakoj fizičkoj jedinici, kao i napomena *Ex libris Bogdan Jerković* unesena u pripadajuće katalogne zapise.

Darovane knjige kao poveznica s kazališnim djelovanjem Bogdana Jerkovića

Domaće i međunarodno kazališno djelovanje Bogdana Jerkovića bilo je iznimno plodno i uspješno i trajalo je više desetljeća. Za ovaj rad osobito su zanimljive šezdesete i sedamdesete godine 20. stoljeća, iz kojih potječu dramski tekstovi Darija Foa i ostalih talijanskih autora koji čine glavninu donacije Bogdana Jerkovića, a odraz su kako kazališnih kretanja toga razdoblja tako i osobnih i profesionalnih interesa te intenzivne umjetničke suradnje Bogdana Jerkovića s talijanskim autorima i kazalištima.

Radi se o desetljećima koja su u Europi i svijetu bila obilježena geopolitičkom podijeljenošću te raznolikim, pa i burnim političkim previranjima koje je pratio niz društvenih, kulturnih i umjetničkih pokreta. Na prostoru Jugoslavije, odakle se Bogdan Jerković otisnuo na međunarodnu kazališnu scenu, društveni je sustav počivao na ideologiji socijalizma, jednopartijskom ustroju i planskoj industrijalizaciji i gospodarstvu, na koje će kasnije biti primijenjen model radničkoga samoupravljanja, dok je Italija, za koju će Bogdana Jerkovića vezivati godine velikih redateljskih uspjeha, poput drugih zapadnih zemalja u višestranačkom političkom uređenju, doživljavala zamah kapitalističkoga gospodarstva. Osim različitosti političkih i gospodarskih prilika, poslijeratne odnose Jugoslavije i Italije dodatno je otežavala višegodišnja tršćanska kriza, koja će se početi smirivati tek potpisivanjem Osimskih sporazuma sredinom sedamdesetih.

Ne samo iz političkih razloga nego i zbog niza društvenih i to ponajviše gospodarskih i tehnoloških zadanosti, međunarodna kulturna suradnja toga vremena ostvarivala se u daleko skromnijim uvjetima i opsegu od današnje, koja se potiče kao imperativ općeg djelovanja i ostvaruje na platformama globalnih kulturnih politika i sveprožimajuće

komunikacijske umreženosti. Ipak, u tim se desetljećima bilježi nemali broj projekata umjetničke i šire kulturne i znanstvene prirode koji, noseći prvenstveno snažan pečat individualnoga rada i individualne suradnje, svjedoče o zapaženosti domaćih umjetnika i znanstvenika u europskom kulturnom i znanstvenom kontekstu, a njihovo djelovanje ima i dodatan učinak uspostave mostova u bitno blokovski podijeljenom svijetu.⁵

No uza sve razlike političkih i gospodarskih prilika u Jugoslaviji i Italiji, društveni će kontekst obiju zemalja biti obilježen sve češćim manifestacijama nezadovoljstva spram političkoga, gospodarskoga pa i kulturnoga *establishmenta*. To nezadovoljstvo u čitavoj Europi postaje ishodištem nadirućeg vala otpora, bunta i imperativnih zahtjeva ponajprije mladih generacija, napose studenata, za rušenjem samog načela autoriteta u svim njegovim oblicima, raskidom s tradicionalnim vrijednostima i oslobađanjem od represivnih društvenih konvencija, što će kulminirati revolucionarnom šezdesetomom.⁶ I u okvirima jugoslavenske zajednice prve javne i masovne kritike artikulirali su studenti u prosvjedima 1968. i 1971. godine.⁷

⁵ U kontekstu hrvatsko-talijanskih književnih, znanstvenih i kulturnih veza, u Zbirci za talijanistiku rado se sjećamo istaknutih profesora Odsjeka za talijanistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pripadnika Jerkovićeve generacije, zaslužnih za njihovu uspostavu, razvoj i unapređivanje, čije je djelovanje upravo sedamdesetih godina 20. stoljeća doživjelo istaknuta međunarodna priznanja. Među njima posebno mjesto zauzimaju Frano Čale koji je, među ostalim priznanjima, tih godina primio nagradu Monselice (1974.), Zlatnu medalju grada Firence (1979.), nagradu Zlatni Osimo (1980.), Red viteza za zasluge Talijanske Republike (1981.) i dr., te Mate Zorić, koji je primio Zlatnu medalju Regije Kampanije (1974.), Red viteza za zasluge Talijanske Republike (1975.), Srebrnu medalju za članstvo u Međunarodnome odboru prigodom proslave 200. obljetnice Uga Foscola (1978.), Zlatnu medalju grada Firence (1979.), Srebrnu plaketu grada Firence i Medalju Certalda (1981.) i dr. Sva ta i druga priznanja dodijeljena su im za doprinos talijanskoj znanosti i književnosti te promicanje i istraživanje talijanske kulture u inozemstvu.

⁶ Radi se o godini koja će brzo prestati biti samo kronološka odrednica; umjesto toga, nametnula se kao zaokruženi koncept izniknuo na idejama antiimperijalizma, pacifizma, antirasizma, emancipacije žena i detabuiziranja seksualnosti, a obilježava ga jačanje kontrakulture te subkulturih i alternativnih stilova života, te promjena strukture osjećaja, koja se od toga vremena preusmjerava prema postmodernom senzibilitetu.

⁷ Ipak, za razliku od revolucionarnih strujanja na Zapadu, studentska su gibanja na ovim prostorima orijentirana reformistički, ne u pravcu rušenja nego poboljšavanja postojećega političkog sustava i popravljanja njegovih nepravilnosti.

Domaće kulturne, preciznije kazališne trendove šezdesetih godina obilježava odmak od poetike socrealizma u funkciji ideologije i propagande koja je obilježila prve poslijeratne godine. Šezdesetih godina sve više jačaju elementi estetskog zaokreta prema nadolazećoj postmoderni izraženi ponajviše u volji i spremnosti na eksperimentiranje i pomicanje granica slobode stvaralaštva. Kanonska književna djela i autori, konvencionalne forme i teme, ukratko prethodno književno i kazališno iskustvo, u novoj se estetici reinterpretiraju i nanovo oblikuju. Klasični autori i djela stavljaju se u pomaknuti suvremeni kontekst, bježi se u niže žanrove – komediju, fantastiku, povijesnu dramu, političku komediju, političku grotesku, mim, farsu, parodiju, satiru.⁸ Kazališne se predstave nadahnjuju iskustvom pučkoga teatra, ali i preinakama antičke i renesansne komedije te komedije *dell'arte*, a novi izričaji obiluju humorom, ironijom, provokacijom te oslobođenom tjelesnošću. Uz novi estetski izričaj vezuje se i ponovno aktualiziranje političkoga karaktera kazališta.⁹

Ipak, kritika društva kakva se mogla vidjeti na sceni ne postaje antisistemska, nego ostaje u okvirima tada prevladavajuće ideologije kao neradikalna, neizravna i alegorična. Upravo u tom kontekstu važnom postaje uloga kazališnoga amaterizma, posebice studentskoga kazališta koje svojom naravi komplementarno dopunjava ono što profesionalno kazalište izostavlja. Studentsko je kazalište oblik društvenoga angažmana. Izrazito je kritično u dva smjera: prema društvu i sustavu, i prema važećim kazališnim konvencijama. U temama je alternativno, u pristupu avangardno, postmoderno i postdramsko, a u stilu eksperimentalno.¹⁰ U njegovu se repertoaru klasična dramska djela radikalno prerađuju, a izvode se i djela novih i neafirmiranih autora, koje profesionalna kazališta zaobilaze. Inovativno se istražuju nove kazališne forme, poigrava se s

⁸ SANJA NIKČEVIĆ, *Pola stoljeća potrage hrvatske drame za identitetom: feljton*, 3. dio, *Mimikrija komediografskog žanra*, dostupno na: <https://www.kazaliste.hr/index.php?p=article&id=2049> [citirano: 10. lipnja 2019.].

⁹ Najsjajniji primjer preradbe klasičnoga dramskog teksta i ujedno problematiziranja aktualnih političkih okolnosti u kontekstu univerzalnih i svevremenskih ljudskih tema jest groteskna tragedija *Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja* Ive Brešana, napisana 1965. godine i premijerno odigrana u zagrebačkom Teatru &TD 1971. godine s Božidarom Violićem kao redateljem.

¹⁰ SANJA NIKČEVIĆ, *Popunjavanje praznina glavne kazališne struje*, u *Druga slika hrvatskoga kazališta ili Izvan glavne struje: kazališne kritike, preporuke, komentari, polemike i zapisi: 2003.-2016.*, Zagreb, Društvo hrvatskih književnika, 2016., str. 269.

dramskim tekstom, pomiču granice izražajnosti slike, pokreta, svjetla, sjene te poništava distanca s publikom.¹¹

U takvom kazališnom kontekstu Bogdan Jerković, koji je redateljski debitirao u sezoni 1954./1955. u zagrebačkom Studentskom kazalištu «Ivan Goran Kovačić»,¹² godine 1956. bio suutemeljitelj međunarodno priznatoga Studentskog eksperimentalnog kazališta (SEK),¹³ a godine 1977. utemeljitelj Otvorene kazališne grupe, doživljava svoju kreativnu ekspanziju.¹⁴ Iskustvo rada sa studentskim i poluprofesionalnim kazališnim skupinama, i to kako onim domaćima, nastrojenima reformistički u odnosu na svoju društvenu stvarnost tako i onim europskima, izniknulima i stasalima na valu radikalnih protesta, bitno će i trajno odrediti njegove kazališne interese, poetiku, redateljski pristup i stil te ukupno kazališno djelovanje.

Jerkovićev zapaženi uspjeh u inozemstvu vezan je uz njemački i talijanski teatar, ponajviše uz kazališne kuće u Parmi, Milanu i Veneciji.¹⁵ Prenijevši svoja hrvatska iskustva u Italiju, točnije Parmu, u koju dolazi 1957. godine kako bi sa SEK-om sudjelovao na 4. Međunarodnom festivalu sveučilišnih kazališta,¹⁶ Bogdan Jerković će se, osim redateljskim radom, istaknuti i kao vodeća figura u institucionaliziranju kazališnih družina mladih. Pod njegovim će se vodstvom 1971. godine u Parmi, u kojoj kontinuirano djeluje od 1959. godine, pokrenuti Compagnia del Collettivo (danas Teatro Due), čime je u tom gradu profesionalizirano djelovanje ansambla

¹¹ MIRO MEDIMOREC, *Studentsko kazalište*, u «Kazalište: časopis za kazališnu umjetnost», 11 (2008), 35-36, str. 134-135.

¹² Kazališni redatelj, pedagog i glumac Bogdan Jerković (Zagreb, 1925. – Zagreb, 2009.) diplomirao je režiju na Akademiji za pozorišnu umetnost u Beogradu 1954. godine. Slobodni je umjetnik bio do 1966. godine, a potom je do umirovljenja 1989. godine bio član ansambla Zagrebačkoga gradskog kazališta «Komedija».

¹³ SEK je s radom započeo kao dramska sekcija Kulturno-umjetničkoga društva studenata «Ivan Goran Kovačić» osnovanoga 1948. godine koje su, uz dramsku sekciju, sačinjavale još muzička sekcija, pjevački zbor, likovna sekcija te folklorna sekcija, v. PETAR POŽAR, *Studentski pokret 1945-1968*, u *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, knj. I, gl. urednik Jaroslav Šidak, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, 1969., str. 516.

¹⁴ Više o ranom djelovanju Bogdana Jerkovića u studentskom teatru, v.: DARKO SUVIN, *O Bogdanu, o sjećanju, o teatru kao utopijskoj radosti*, u «Gordogan», 6-7 (zima/jesen 2008. – zima/jesen 2009.), 15-18, str. 197-203.

¹⁵ Radi se o sljedećim kazalištima: Teatro Due iz Parme (izniknulo iz kazališne družine Compagnia del Collettivo), Teatro Durini iz Milana te Teatro A l'Avogaria iz Venecije.

¹⁶ *Bentornato amico Bogdan: il regista Jerkovic, protagonista della grande stagione del Cut*, u «Gazzetta di Parma», 5 dicembre 2000.

kazališnih umjetnika izniknutih iz neformalnih studentskih kazališta i kazališnih festivala.¹⁷

Kazališna družina Compagnia del Collettivo u potpunosti će prigrliti angažiranu umjetničku orijentaciju i u svom djelovanju odbaciti dotad važeće kazališne i društvene konvencije te privrženošću idealima iz studentskoga pokreta aktualizirati opravdanost klasne borbe, naglašeni ideološki i politički karakter teatra te željtu da se svijet radikalno promijeni. U tomu će od ključne važnosti biti dramski tekst i figura Darija Foa te redateljska uloga Bogdana Jerkovića, u Hrvatskoj već afirmiranoga društveno angažiranog redatelja, prvaka nezavisne scene alternativnog i nekonvencionalnoga izričaja, ljevičara koji će tijekom čitave karijere ostati vjeran vlastitim uvjerenjima¹⁸ i misiji deelitizacije umjetnosti.¹⁹

Za Jerkovićevo zapaženo kazališno djelovanje u Italiji, gdje će na scenu postavljati Foa, Pasolinija, De Filippa, Goldonija, Machiavellija, ali i Plauta, Majakovskog, Becketta, Rabelaisa, Jarryja, Gogolja i dr.,²⁰ zatim za kazališne predstave talijanskih autora postavljene u europskim kazališnim kućama, te nadasve za njegovu povijesnu zaslugu pokretača profesionalnoga kazališta nastalog iz glumačke družine, čija će izvrsnost biti prepoznata u cijeloj Italiji i u inozemstvu, 6. prosinca 2000. godine grad Parma dodijelit će mu naslov počasnoga građanina (v. *Slika 1*). U organizaciji Comune di Parma,

¹⁷ O djelovanju kazališne družine Compagnia del Collettivo iz Parme u vrijeme studentskih pokreta, v. MARGHERITA BECCHETTI, *Il teatro del conflitto: la Compagnia del Collettivo nella stagione dei movimenti: 1968-1976*, Roma, Odradek, 2003.

¹⁸ NINA OŽEGOVIĆ, *Ne namjeravam se politički ispovijedati: Bogdan Jerković: intervju*, u «Tjednik», 9. siječnja 1998., str. 54-57.

¹⁹ GORAN PAVLIĆ, *Bogdan Jerković: nekoliko crtica o sistemskom brisanju*, dostupno na: <http://slobodnifilozofski.com/2018/12/bogdan-jerkovic-nekoliko-crtica.html> [citirano: 10. lipnja 2019.].

²⁰ U razdoblju između 1961. i 1976. godine Bogdan Jerković je u suradnji s kazališnom družinom Compagnia del Collettivo postavio sljedeće predstave: Tito Maccio Plauto: *Menaechmi* (1961.); Vladimir Majakovskij: *Il bagno* (1961.), Samuel Beckett: *Fin de partie* (1962.); Tito Maccio Plauto: *Casina* (1962.); Niccolò Machiavelli: *La mandragola* (1964.); Alfred Jarry: *Ubu re* (1964.); Nicolaj Gogol': *L'ispettore generale* (1965.); Tito Maccio Plauto: *Gorgoglione* (1965.); François Rabelais: *Gargantua* (1966.); Pier Paolo Pasolini: *Uccellacci e ucellini* (1967.); *Le piaghe della santa repubblica: testo di elaborazione collettiva* (1972.); *Il re è nudo, ovvero l'arte di sconfiggere i leccapiedi: adattamento* (1972.); Dario Fo: *La colpa è sempre del diavolo* (1973.); Eduardo De Filippo: *Il figlio di Pulcinella* (1974.); *Romanzo criminale, storia di una multinazionale tra farsa e realtà: liberamente tratto da «L'imprecatore» di René Victor Pilhes* (1975.); *Il quinto stato: liberamente tratto da «Il quinto stato» e «La vita eterna» di Ferdinando Camon* (1976.), v. MARGHERITA BECCHETTI, *Il teatro del conflitto*, cit., str. 153-154.

Università degli Studi di Parma i Fondazione Teatro Due, u njegovu čast istoga dana bit će upriličen i okrugli stol pod nazivom *I teatri universitari e la scena teatrale del Dopoguerra: Bogdan Jerković e il Cut di Parma*.²¹

Slika 1. Plaketa kojom se Bogdanu Jerkoviću dodjeljuje naslov počasnoga građanina Parme 6. prosinca 2000. godine.

²¹ VALERIA OTTOLENGHI, *Festoso convegno: l'esperienza dei Cut nel dopoguerra*, u «Gazzetta di Parma», 8 dicembre 2000.

Istovremeno, repertoar hrvatskih kazališta Bogdan Jerković obogatit će uprizorenjima djela suvremenih talijanskih dramatičara s kojima je ostvarivao dugogodišnje profesionalne kontakte i s kojima će upravo on upoznati hrvatsku kazališnu publiku. Talijanskoj je pak publici prvi skrenuo pozornost na njima nepoznat teatar Miroslava Krleže, i to dramama *Golgota*, koju je postavio na Međunarodnoj smotri stalnih teatarara (*Rassegna internazionale dei teatri stabili*) u Firenci 1974. godine,²² te *Michelangelo Buonarroti*, koju je na talijanskom jeziku uprizorio na venecijanskom Bijenalu 1973. godine.

Među talijanskim autorima Jerkovićevo umjetničko zanimanje najviše su potaknuli njegovi suvremenici Pier Paolo Pasolini čiju grotesknu komediju *Uccellacci e uccellini* na scenu postavlja 1967. godine,²³ Eduardo De Filippo, posebice s komedijama *Subota, nedjelja i ponedjeljak*²⁴ i *Glumačka umjetnost*,²⁵ koje su obje postavljene u Zagrebačkom gradskom kazalištu «Komedija»,²⁶ i osobito Dario Fo, o kojemu će u nastavku teksta biti više riječi. Upravo s njihovim djelima, kojima valja pridodati i dramu

²² Krležinu dramu *Golgota* Jerković interpretira u ključu radničke problematike te je u izvedbi Kazališne radionice «Rade Končar» postavlja u hali tvornice «Rade Končar» u svibnju 1973. godine, izmještajući kazalište u nekazališne prostore. Predstava je gostovala na BITEF-u u rujnu 1973. godine i ostvarila zapažen uspjeh. Kao spoj njegovih ljevičarskih uvjerenja i avangardne kazališne poetike, predstava je Jerkovićevo paradigmatičko ostvarenje, na kojemu će graditi teatar koji osvještuje i izgrađuje radničku klasu.

²³ Radi se o predstavi u izvedbi kazališne družine Centro Universitario Teatrale (CUT) iz Parme s kojom je 14. rujna 1968. godine CUT gostovao i na Internacionalnom festivalu studentskih kazališta (IFSK) održanom u Zagrebu. Scenografiju i kostimografiju potpisao je Gian Carlo Bignardi, a glazbu Renato Falavigna, v. *Repertoar hrvatskih kazališta*, knj. III, priredio i uredio Branko Hećimović, Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, AGM, 2002., str. 543.

²⁴ Eduardo De Filippo: *Subota, nedjelja i ponedjeljak (Sabato, domenica e lunedì)*. Komedija u tri čina. Preveo Borislav Mrkšić. Red. Bogdan Jerković. Sc. Berislav Deželić. Kost. Ljubica Wagner. Premijera: 17. 12. 1974. Posljednja predstava: 15. 12. 1975. 36 predstava, v. *Repertoar hrvatskih kazališta: 1840-1860-1980*, knj. I, priredio i uredio Branko Hećimović, Zagreb, Globus, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990., str. 318.

²⁵ Eduardo De Filippo: *Glumačka umjetnost (L'arte della commedia)*. Dijalozi iz našeg vremena u dva poluvremena. Preveo Ivo Juriša. Red. Bogdan Jerković. Sc. Berislav Deželić. Kost. Ljubica Wagner. Premijera: 5. 6. 1980. Posljednja predstava: 16.05.1981, 20 predstava. *Ivi*, str. 319.

²⁶ Izvedbi predstave *Glumačka umjetnost*, odigrane 16. svibnja 1981. g., tijekom svojega boravka u Zagrebu nazočio je sam Eduardo de Filippo.

Kralj Ubu Alfreda Jarryja, Bogdan Jerković ostvarit će vlastiti umjetnički maksimum.²⁷

Među spomenutom trojicom talijanskih dramatičara, najznačajniju je suradnju Bogdan Jerković ostvario sa svojim vršnjakom Darijem Foom (Sangiano, 1926. – Milano, 2016.). Talijanski književnik golemoga scenskog opusa, glumac, redatelj, impresario, scenograf, predsjednik sindikata talijanskih dramskih pisaca, i neočekivani nobelovac, Dario Fo progovara u povijesnom trenutku kada poslijeratna transformacija talijanskoga društva, premda donosi ekonomski prosperitet, ne uspijeva razriješiti jaz između društvenih klasa, nego ga, štoviše, još više naglašava. Fo je izravno političan, nedvosmisleno se opredjeljujući za klasnu borbu, i to na strani kako institucionalne tako i izvaninstitucionalne ljevice koja odbija bilo kakvo pluralističko prihvaćanje društvenih i ideoloških raznolikosti. Majstor političke satire i farse, subverzivni autor i prvak ideološki radikalno lijevo impostiranoga pučkog teatra, Dario Fo anarhističkim i antiklerikalnim porukama izruguje autoritete svojega vremena i prostora, demokršćansku Italiju i Rimokatoličku Crkvu, te nadasve kapitalizam kao sistem. Ogoljuje ih poetikom koju odlikuju ekstremna doslovnost i direktnost izričaja te karikaturalna i lakrdijaška improvizacija.

Dario Fo revolucionira talijanski teatarski izričaj, otvarajući ga prema eksperimentiranju, novim tematikama i izražajnosti nadahnutoj pučkim izvedbama s puno dijaloških obrata u stilu komedije *dell'arte*.²⁸ Njegov umjetnički, ali još više politički cilj nije samo ukazati na negativnosti kapitalizma nego uprizorenjima i susljednim raspravama s gledateljima²⁹ u maniri političkih lekcija dovesti do aktiviranja i ideološkog sazrijevanja

²⁷ BRANKO HEĆIMOVIĆ, *Nove konotacije u režijama Bogdana Jerkovića*, u *Tijelo, riječ i prostor u hrvatskoj drami i kazalištu: Krležini dani u Osijeku 2005.*, priredio Branko Hećimović, Zagreb, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta – Osijek, Hrvatsko narodno kazalište, Filozofski fakultet, 2006., str. 281.

²⁸ Jerković također naglašava nasljeđe komedije *dell'arte* čijom ekspresivnošću i živošću dopunjuje svoju viziju kazališta, v. FRANCESCO TEBI, *Che coraggio fare Fo senza Fo: parla Bogdan Jerković: colloquio con il regista jugoslavo ospite del Festival dell'Attore*, dostupno na: <http://www.archivio.francarame.it/scheda.aspx?IDScheda=17191&IDOpera=106> [citirano: 10. lipnja 2019.].

²⁹ Tih su godina kazališni kolektivi objavljivali intervencije (govore) gledatelja snimane za vrijeme rasprava nakon izvedbi predstava. Najpoznatiji su primjeri takvih rasprava dva sveska *Compagni senza censura* (iz 1970. te 1976.) te *La parola nel pugno: teatro politico di*

publike koja više nema ništa zajedničkoga s publikom kao, barem tijekom predstave, neangažiranim promatračem, kakvu podrazumijevaju kanoni građanskoga realističkog teatra. Fo treba publiku koja predstavom stječe spoznaju o vlastitoj sudbini, kako bi, upravo zahvaljujući toj spoznaji mogla djelovati, i to beskompromisno, «u kontekst[u] klasne borbe».³⁰

Bogdan Jerković postavio je na hrvatske kazališne daske više Foovih komedija. Komedija *Ne plaćamo, ne plaćamo!* s Jerkovićem kao redateljem postavljena je Zagrebačkom gradskom kazalištu «Komedija» 1976. godine³¹ te na sceni Društvenoga doma Trešnjevka 1977. godine.³² Ista je predstava postavljena i u Hrvatskom narodnom kazalištu Ivana pl. Zajca u Rijeci 1977. godine u Jerkovićevu prijevodu, a s Vladom Vukmirovićem kao redateljem.³³ Slijedi *Slučajna smrt jednog anarhista* postavljena 1979. godine u zagrebačkom Teatru &TD,³⁴ koja je ušla u kolektivno sjećanje publike toga vremena.³⁵ *Slučajna smrt jednog anarhista* tematizira slučaj

Nuova Scena čiji je urednik Daniele Del Giudice (1972.), v. MARGHERITA BECCHETTI, *Il teatro del conflitto*, cit., str. 91.

³⁰ *Compagni senza censura: teatro politico della Associazione Nuova Scena*, vol. I, Milano, G. Mazzotta, 1970, str. 8-9.

³¹ Dario Fo: *Ne plaćamo, ne plaćamo! (Non si paga, non si paga!)*. Komedija u dva dijela. Preveo Bogdan Jerković. Zagrebačko gradsko kazalište «Komedija», Zagreb. Red. Bogdan Jerković. Sc. Drago Turina. Kost. Ljubica Wagner. Premijera: 7. 4. 1976. Posljednja predstava: 9. 10. 1976. 24 predstave, v. *Repertoar hrvatskih kazališta*, knj. I, cit., str. 318.

³² Dario Fo: *Ne plaćamo, ne plaćamo! (Non si paga, non si paga!)*. Komedija u dva dijela. Preveo Bogdan Jerković. Red. Bogdan Jerković. Sc. Drago Turina. Kost. Ljubica Wagner, Otvorena kazališna grupa u Društvenom domu Trešnjevka. Premijera: 14. 12. 1977. 10 predstava, v. *Repertoar hrvatskih kazališta*, knj. III, cit., str. 522.

³³ Dario Fo: *Ne plaćamo, ne plaćamo! (Non si paga, non si paga!)*. Komedija u dva dijela. Preveo Bogdan Jerković. Hrvatsko narodno kazalište Ivana pl. Zajca Rijeka. Preveo Bogdan Jerković, redatelj Vlado Vukmirović, scenograf Dorian Sokolić, kostimograf Ružica Nenadović-Sokolić, premijera 16. 04. 1977. Posljednja predstava 19. 11. 1977. 12 predstava, v. *Repertoar hrvatskih kazališta*, knj. I, cit., str. 709.

³⁴ Dario Fo: *Slučajna smrt jednog anarhista (La morte accidentale di un anarchico)*. Preveo Ivo Juriša. Red. Bogdan Jerković. Sc. Berislav Deželić. Kost. Ruta Knežević. Premijera: 19. 11. 1979. Posljednja predstava: 30. 5. 1982. 91 predstava. Scenska glazba Renato Falavigna, v. *Repertoar hrvatskih kazališta: 1840-1860-1980*, knj. I, cit. str. 359, i *Repertoar hrvatskih kazališta*, knj. III, cit., str. 62.

³⁵ Zagrebačkoj izvedbi predstave 13. prosinca 1979. godine prisustvovao je osobno Dario Fo, koji je bio oduševljen izvedbom i posebice interpretacijom Ive Serdara u ulozi Luđaka. Dan kasnije, 14. prosinca, Fo je u istom Teatru &TD gostovao s nizom urnebesnih skečeva koji slobodno interpretiraju i parodiraju životopise svetaca u predstavi *Mistero buffo*. Usp. NINA OŽEGOVIĆ, *Ne namjeravam se politički ispovijedati*, cit., 55.

Pinelli koji je obilježio talijansku društvenopolitičku scenu početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća. Fo ga je prikazao u formi farse i parabole kojom je u potpunosti artikulirao svoju revolucionarnu misiju, uobličenu u verziju didaktičkoga teatra čiji je zadatak snažno potresti svijest gledatelja do te mjere da spozna stvarnu bit (kapitalističkoga) sistema, a to je društvena nepravda i odsutnost svake slobode i humanosti. Scena Teatra &TD bila je idealno mjesto kako za sadržaj i poruku predstave tako i za novi kazališni izričaj, jer se Teatar &TD od šezdesetih godina etablirao kao predvodnik poetika novih kazališnih tendencija, eksperimenta i angažiranosti i kao važno mjesto hrvatske nezavisne scene otvarao svjetski poznatim imenima kazališne avangarde, kao i novim, mladim, neafirmiranim i neizvedenim autorima.

Jerković će, osim ranije spomenutih, postaviti na hrvatske scene i neka druga Foova dramska djela: *Sve za kuću, krevet i crkvu*,³⁶ za koje, uz *Ne plaćamo, ne plaćamo!*, potpisuje i prijevod s talijanskoga, te djela *Otmica (sirene, trube i zvižduci)*,³⁷ i *La colpa è sempre del diavolo*.³⁸

Jerkovićeva fascinacija Foovim tekstovima i kazališnom poetikom, kao i njihovo prijateljstvo započeto 1965. godine u Italiji, trajat će više desetljeća, pa i nakon Jerkovićeva umirovljenja, tijekom kojih će se Foovim tekstovima posvetiti kao redatelj, prevoditelj, impresario, te u konačnici potvrditi kao ponajbolji Foov poznavatelj. Bogdan Jerković

³⁶ Dario Fo – Franca Rame: *Sve za kuću, krevet i crkvu (Tutta casa, letto e chiesa)*. Preveo Bogdan Jerković. Otvorena kazališna grupa, Zagreb. Režijska suradnja: F. Rame i B. Jerković. Sc. i kost. Ingrid Begović. Izvodi Marija Dragović. Premijera 12. 5. 1981. (Društveni dom Trešnjevka); 29. 5. 1982. Satiričko kazalište Jazavac (Dani satire Jazavca, Zagreb); 1. 9. 1982. Vrt Arheološkog muzeja, Gajeva ul. 13 (1 predstava, Zagrebačko ljeto – Ljeto u Zagrebu), v. *Repertoar hrvatskih kazališta*, knj. III, cit., str. 522, 273, 285-286.

Radi se o predstavi koja je zajedničko djelo Darija Foa i njegove supruge France Rame, koja u hrvatskoj izvedbi zadržava sličan paralelizam: djelo je preveo i predstavu režirao Bogdan Jerković, a njegova supruga, glumica Marija Dragović, ostvarila je jednu od svojih velikih uloga.

³⁷ Dario Fo: *Otmica (sirene trube i zvižduci) (Clacson, trombette e pernacchi)*. Komedija. Preveo Ivo Juriša. Red. Bogdan Jerković. Sc. i kost. Ruta Knežević. Izbor glazbe Davor Rocco. Premijera: 2. 4. 1985. Satiričko kazalište Jazavac. Scena Vidra, *ivi*, str. 522.

³⁸ U sezoni 2000./2001. u Talijanskoj drami Hrvatskoga narodnog kazališta Ivana pl. Zajca Rijeka Bogdan Jerković na scenu postavlja predstavu *La colpa è sempre del diavolo*. Sc. Giancarlo Bignardi. Kost. Dario Fo i Giancarlo Bignardi. Scenska glazba Fiorenzo Carpi. Premijera: 27. 5. 2000., v. *La colpa è sempre del Diavolo: due atti: stagione teatrale 2000/2001: Dramma italiano*, Rijeka, HNK Ivana pl. Zajca, [2000.].

trajno će ostati, «nedvojbenu u pogledu uprizoravanja Darija Foa pravi autoritet»,³⁹ koji je svojim kazališnim djelovanjem značajno pridonio razvoju alternativnog kazališta, no čiji je rad, iz današnje perspektive, «više cijenjen u inozemstvu nego u Hrvatskoj».⁴⁰

Zaključno

Rad predstavlja dio građe iz privatne knjižnice istaknutoga hrvatskog kazališnog redatelja Bogdana Jerkovića (Zagreb, 1925. – Zagreb, 2009.) koji je 2018. godine posthumno darovan Zbirci za talijanistiku Knjižnice Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a poslužio je kao poticaj za evociranje dijela zapažene karijere Bogdana Jerkovića i, šire, sagledavanje nekih hrvatsko-talijanskih književnih i kazališnih veza u šezdesetim i sedamdesetim godinama 20. stoljeća.

Među suvremenim talijanskim dramatičarima prema kojima su bili usmjereni kazališni interesi Bogdana Jerkovića posebno mjesto zauzima Dario Fo. Veza generacijski bliskih Bogdana Jerkovića i Darija Foa počiva na obojici zajedničkom lijevo angažiranom teatru i poetici avangardnoga i nekonvencionalnoga izričaja. Bogdan Jerković i Dario Fo dijele uvjerenje o teatru kao alatu radikalne političke borbe za socijalnu pravdu, koju nije moguće voditi unutar okvira građanskog teatra, nego ideološki angažirano, a poetikom alternativno, eksperimentalno i ekspresivno, pri čemu se posebice obraćaju mladima i radništvu kao nositeljima i primateljima politički angažiranih poruka.

Osim što je njima obogaćen korpus Zbirke za talijanistiku, knjige iz donacije Jerković dragocjene su i kao posredno svjedočanstvo plodonosne suradnje i prijateljstva Jerkovića i Foa, kao i Jerkovića i drugih suvremenih talijanskih dramatičara.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ BRANKO HEĆIMOVIĆ, *Nove konotacije u režijama Bogdana Jerkovića*, cit., str. 283.

Bogdan Jerković's library legacy donated to the Italian Studies Collection of the Library of the Faculty of Philosophy of the University of Zagreb as a proof of Croatian-Italian theatrical relations

Since its foundation in 1927, Italian Studies Collection in the Library of the Faculty of Humanities and Social Studies, University of Zagreb has been recognized as the largest and most significant Italian Studies collection in Croatia. It includes library material acquired by purchasing, exchange of publications, and, last but not least, gifts and donations from institutions and individuals. Besides enriching the Collection, gifts and donations prove the intensity of life-long professional contacts and friendship between librarians and donors from both Italian and Croatian Adriatic coasts. The aim of this paper is to provide insight into a recent gift, namely a part of the private library of the prominent Cro-

atian theatre director Bogdan Jerković (Zagreb, 1925 – Zagreb, 2009), donated generously to the Italian Studies Collection in January 2018 by the director's daughter Aleksandra Jerković Rašković. Bogdan Jerković engaged in political theatre of the sixties and seventies. He enriched the Croatian repertoire with performances of contemporary Italian playwrights, and achieved notable success also in Italian theatres, especially in Parma, Milan and Venice. Jerković's books donated to the Italian Studies Collection testify not only to his international career but also contribute to a better understanding of Croatian and Italian cultural contacts in the second half of the 20th century.

KEY WORDS:

gifts for the collections, Bogdan Jerković, Italian Studies Collection, Faculty of Humanities and Social Sciences (University of Zagreb)

Bibliografija

- MARGHERITA BECCHETTI, *Il teatro del conflitto: la Compagnia del Collettivo nella stagione dei movimenti: 1968-1976*, Roma, Odradek, 2003.
- Bentornato amico Bogdan: il regista Jerkovic, protagonista della grande stagione del Cut, u «Gazzetta di Parma», 5 dicembre 2000.
- La colpa è sempre del Diavolo: due atti: stagione teatrale 2000/2001: Dramma italiano*, Rijeka, HNK Ivana pl. Zajca, [2000.].
- Compagni senza censura: teatro politico della Associazione Nuova Scena*, vol. I, Milano, G. Mazzotta, 1970.
- VIRGILIO DAGNINO, *L'uomo patafisico è extra-lucido ovvero Aldilà dell'anarchia o anarchia dell'aldiqua?*, Varese – Milano, Industrie Grafiche Amedeo Nicola, 1966.

- BRANKO HEĆIMOVIĆ, *Nove konotacije u režijama Bogdana Jerkovića*, u *Tijelo, riječ i prostor u hrvatskoj drami i kazalištu: Krležini dani u Osijeku 2005.*, priredio Branko Hećimović, Zagreb, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta – Osijek, Hrvatsko narodno kazalište, Filozofski fakultet, 2006., str. 276-283.
- MIRO MEĐIMOREC, *Studentsko kazalište*, u «Kazalište: časopis za kazališnu umjetnost», 11 (2008), 35-36, str. 130-149.
- SANJA NIKČEVIĆ, *Pola stoljeća potrage hrvatske drame za identitetom: feljton*, 3. dio, *Mimikrija komediografskog žanra*, dostupno na: <https://www.kazaliste.hr/index.php?p=article&id=2049> [citirano: 10. lipnja 2019.].
- SANJA NIKČEVIĆ, *Popunjavanje praznina glavne kazališne struje*, u *Druga slika hrvatskoga kazališta ili Izvan glavne struje: kazališne kritike, preporuke, komentari, polemike i zapisi: 2003.-2016.*, Zagreb, Društvo hrvatskih književnika, 2016.
- VALERIA OTTOLENGHI, *Festoso convegno: l'esperienza dei Cut nel dopoguerra*, u «Gazzetta di Parma», 8 dicembre 2000.
- NINA OŽEGOVIĆ, *Ne namjeravam se politički ispovijedati: Bogdan Jerković: intervju*, u «Tjednik», 9. siječnja 1998., str. 54-57.
- GORAN PAVLIĆ, *Bogdan Jerković: nekoliko crtica o sistemskom brisanju*, dostupno na: <http://slobodnifilozofski.com/2018/12/bogdan-jerkovic-nekoliko-crtica.html> [citirano: 10. lipnja 2019.].
- PETAR POŽAR, *Studentski pokret 1945-1968*, u *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, knj. I, gl. urednik Jaroslav Šidak, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, 1969., str. 509-523.
- Repertoar hrvatskih kazališta: 1840-1860-1980*, knj. I, priredio i uredio Branko Hećimović, Zagreb, Globus, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1990.
- Repertoar hrvatskih kazališta*, knj. III, priredio i uredio Branko Hećimović, Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, AGM, 2002.
- DARKO SUVIN, *O Bogdanu, o sjećanju, o teatru kao utopijskoj radosti*, u «Gordogan», 6-7 (zima/jesen 2008. – zima/jesen 2009.), 15-18, str. 197-203.
- FRANCESCO TEI, *Che coraggio fare Fo senza Fo: parla Bogdan Jerković: colloquio con il regista jugoslavo ospite del Festival dell'Attore*, dostupno na: <http://www.archivio.francarama.it/scheda.aspx?IDScheda=17191&IDOpera=106> [citirano: 10. lipnja 2019.].